

Німецька політика супроти України
в 1918 році та її історична генеза

Проф. Ігор Каменецький

Німецька політика супроти України в 1918 році та її історична генеза

Проф. Ігор Каменецький

Відбитка з журналу «Український Історик»
ч. 17-20 (1968) і ч. 21-23 (1969)

German Politics toward Ukraine in 1918 and its Historical Background

IHOR KAMENETSKY
Professor of Political Science
Central Michigan University
Mt. Pleasant, Michigan, U.S.A.

Reprint from *The Ukrainian Historian*
vols. 17-20 (1968) and vols. 21-23 (1969)

НІМЕЦЬКА ПОЛІТИКА СУПРОТИ УКРАЇНИ В 1918-МУ РОЦІ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА

Хоч німецьку політику супроти України, в ширшому розумінні цього слова, можна було б прослідити на багато століть назад, то все ж таки під багатьма оглядами ця політика від другої половини 19-го століття набирає особливого значення вже хоч би з того огляду, що саме в тому часі завершувалося об'єднання німецької нації в державній формі. Це був теж час коли український нарід почав виступати на міжнародньому форумі як модерна нація, а українське питання почало набирати значення політичної проблеми.

Німецька закордонна політика в другій половині XIX ст. знаходилася під впливом домінуючої особистості Бісмарка та його т. зв. «реальної політики». У відношенні до царської імперії та її проблем, політика Бісмарка була двозначного характеру. Під оглядом політично-суспільних поглядів, Бісмарк стояв найближче до консервативно-традиційних кіл Пруссії і був щиро відданий інтересам та правопорядкові пруської королівської династії навіть тоді, коли він став першим канцлером об'єднаної Німеччини. На підставі тих переконань і побоювань, що ліберально-демократичні ідеї великої французької революції можуть підкопати традиційні монархістичні системи в Європі та викликати політичний хаос, Бісмарк вважав побажаним зберегти цілість і правопорядок так Російської як і Австро-угорської імперій.¹ З другої сторони, Бісмарк не міг не завважити під час своєї дипломатичної служби в Росії (1859—1862) ретроградність, занепад та загальну непопулярність царського режиму і, будучи реалістичним спостерігачем, прийшов до переконання, що революція в Росії є кінець-кінців неминучою, а її вибух є тільки питанням часу.² Напрямні його політики були в першу чергу скеровані на те, щоб сповільнити революційний рух в російській імперії і в цей спосіб зміцнити національну та соціальну стабільність в східних провінціях Пру-

¹ Reinhard Wittram: „Bismarck und Russland“, Werner Markert: *Deutsch-Russische Beziehungen von Bismarck bis zur Gegenwart*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1964. Див. також: Bascom B. Hayes: „Bismarck on Austrian Parliamentarism, 1867—1890 in Hans Kohn et al.: *Austrian History Yearbook*: Rice University, 1966, v. II

² Wittram, цит. праця, стор. 17 і 31—33.

сії і в Австрії, яка була загрожена революційним ферментом після подій 1848-го року. Тому Бісмарк піддержував автократичну владу царя в Росії з його традиційною аристократичною і бюрократичною опорою. Не виключаючи, одначе, провалу царської традиційної системи чи то під тиском російських слов'янофілів, чи то внаслідок революційних соціально-політичних сил, а також не виключаючи можливостей російської агресії, він був схильний розглядати розчленування Росії, включаючи створення окремої української (малоросійської) держави.

Друга можливість, яка з Бісмаркової точки зору була менш бажаною,³ передбачала створення свого роду «санітарного кордону» з західних провінцій царської імперії, провінцій, що були в більшості випадків неросійського етнічного характеру.

Перший конкретний зв'язок Бісмарка з ідеєю розчленування Росії зустрічаємо в роках Кримської війни, отже в тому періоді політичної діяльності, коли його концепція відношення до Росії не була ще остаточно сформульована — напередодні його дипломатичної служби при царському дворі. В тому часі група ліберальних пруських аристократів професора Бетман-Гольвега⁴ і пруського посла до Великобританії Бунзена⁵ старалися здійснити ідею пруського військового союзу з Англією проти Росії. Ціллю такого союзу було передусім звільнення Пруссії, а також решти Німеччини від консервативно-реакційного впливу царського уряду. Після невдач і розчарувань у зв'язку із «Весною народів» 1848-го року та російського диктату в Оломоуцькому договорі (1850) панувало загальне переконання в Європі, що Росія не тільки буде старатися спинити народні рухи в своїх кордонах, але теж старатиметься при допомозі дипломатичного тиску закріпити і зміцнити самодержавні системи в країнах Європи.

Як закорінене і довготривале було це переконання серед антиконсервативних кіл західної Європи можна зауважити з того, що навіть 30 років після Кримської війни Фрідріх Енгельс бачив таку загрозу зі сторони царизму. Характеризуючи російську закордонну політику він писав 1890-го року: «Того дня, коли впаде могутність царя — цієї фортеці цілої європейської реакції — того дня інший вітер повіє по цілій Європі. Реакційні режими певні одного: незважаючи на свої

---

³ Така розв'язка не тільки означала б захитання консервативного правопорядку в Європі, але водночас видвигала б питання відновлення польської держави, яка на думку Бісмарка мала б негативний вплив на політичну стабільність, а крім того скоріше чи пізніше викликала б польську «ірреденту» в Пруссії.

⁴ Моріц Август Бетман-Гольвег (1795—1877) був дідом німецького канцлера (1909—1917) Теобальда Бетмана-Гольвега.

⁵ Про Христіяна Й. Бунзена польський історик Йозеф Фелдман пише, що був він «одним з найбільш освічених людей з-поміж тогочасної польської аристократії, учений і дослідник стародавньої історії, який поєднував глибоку релігійність з ліберальними й конституційними переконаннями», див. Й. Фелдман: *Польща й Бісмарк*, Варшава, 1947, стор. 114. (Bismarck a Polska).

суперечки з царем за Константинополь, і т. д., може прийти момент, коли вони віддадуть усе чого він забажає — коли він оборонить їх перед революцією».⁶

Пруські ліберально настроєні аристократи, розуміється, не мали на думці поширювати ідеї революції Енгельса. Вони вірили, однак, що в тісному союзі з ліберальною Англією національне об'єднання Німеччини здійсниться, і, що цей процес відбудеться на конституційно-ліберальній базі.

У зв'язку із тими плянами Бісмарк писав у своїх мемуарах:

«Пригадую собі обширні меморіяли, якими ці панове обмінювалися між собою і якими вони, часами, старалися позискати й мене для своєї справи. Ціллю, до якої Прусія мала б зміряти... торуючи дорогу Англії, було розчленування Росії, відібрання її надбалтійських провінцій з Петербургом на користь Прусії й Швеції, а також цілого простору Польської республіки в її найобширніших кордонах і розбиття решти території на частини: великої-малоросійську незважаючи на те, що більшість малоросів належить вже до максимального територіяльного обсягу Польської республіки».⁷

З точки зору ліберальної групи Бунзена і Бетман-Гольвега, території відірвані від Росії були б включені в політичні системи, які в порівнянні з російським самодержавством представляли б рух у ліберальному напрямку в тій частині східної Європи. Це відносилось передусім до територій, які мали б бути передані Швеції і новоствореній Польській республіці. Тому, що ініціатори тих плянів рахувалися з лібералізацією Прусії, також ті території, які мали б відійти до Прусії отримували шанси скористатися тою зміною суверенності і здобути конституційні права для населення.

Бісмарк, не заперечуючи інтелігентного розсудку Бунзена і Бетман-Гольвега⁸ і не атакуючи прямо їхніх політичних поглядів, відкидав їх плян як недодуманий в своїх наслідках та нереальний в даних обставинах.⁹ Бісмарк уважав, що така політика перетворила б Росію в непримиренного ворога Прусії позбавляючи її таким чином прикриття із сходу. Добросусідські відносини з Росією Бісмарк уважав необхідними для успішних спроб об'єднання Німеччини під проводом Прусії, яка, на його думку, не могла бути завершена без воєнного конфлікту з Францією. Крім цього він вказував на небезпеку для Прусії на випадок створення Польщі, а також підкреслював неконсеквентність плянів реконструкції польської держави в її найобширніших кордонах у зв'язку з ідеєю створення української держави, яка втратила б велику частину своїх етнографічних земель в ім'я

⁶ Фрідріх Енгельс: «Закордонна політика російського царизму» в Robert A. Goldwin et al. ed.: *Readings in Russian Foreign Policy*, Oxford University Press, 1959, стор. 91.

⁷ Otto Bismarck: *Gedanken und Erinnerungen*: Cotta Co., 1905, т. I, стор. 130.

⁸ Отто Бісмарк цит. в „Ein Bethmann Hollwegischer Plan für die Aufteilung Russlands“, *Alldeutsche Blätter* (тижневик) Берлін, 17 квітня, 1915, стор. 127.

⁹ Цит. стаття.

польських історичних кордонів. Крім тих аргументів реальної політики треба взяти до уваги факт, що під оглядом політичних ідей мотиви розчленування Росії для пруських лібералів і для Бісмарка були діаметрально протилежні. Бісмарк бачив у розчленуванні забороло перед можливою повинню революційних ідей і революційного хаосу із сходу. Бетман-Гольвег і Бунзен бачили у розчленуванні забороло перед самодержавством і тиранією.

Пляни вищезгаданих ліберальних пруських аристократів провалились, бо пруський король в тому часі вважав небезпеку народньої революції вдома пекучішою справою, ніж небезпеку зі сторони Росії. Упадок плянів Бунзена і Бетман-Гольвега треба вважати за останню спробу впливових німецьких кіл ліберального переконання, розв'язати міжнародні проблеми в центральній-східній Європі в дусі ідей революції 1848-го року та з участю народніх мас.

Нова спроба видвигнути ідею розчленування царської імперії винула наприкінці 1887 і напочатку 1888 року. Її видвигнув був німецький філософ Едвард Гартманн, який був знаний як одноступєць Бісмарка.¹⁰ Згідно з його схемою Фінляндія мала б бути прилучена до Швеції, польські та балтійські провінції плянувалося перетворити в Балтійське королівство, а українські землі включаючи деякі російські та білоруські провінції мали б стати Київським королівством. При тому задумі північно-східні кордони України мали проходити по лінії Вітебськ-Дніпро-Курськ-Саратов-Волга-Астрахань. Передбачалося також прилучення Бесарабії до Румунії.¹¹

Крім близьких особистих відносин між Бісмарком і Гартманом існує ряд інших вказівок на те, що Бісмарк або інспірував ту ідею розчленування, або вважав її політично вигідною в даному часі. Характеристичним, наприклад, у тому зв'язку є факт, що згадані ідеї Гартмана були опубліковані у формі статей в журналі «Gegenwart», напередодні важливої політичної промови Бісмарка в німецькому парламенті. Остання стаття появилася два дні перед промовою Бісмарка 6-го лютого 1888-го року, — промовою, яка й включала пересторогу на адресу Росії. Пересторога сходилася із збільшенням напруження між Росією та Німеччиною, в якому Росія часто виявляла агресивну настанову і ревізійні панславистичні тенденції.¹²

Дальші обставини, які підтверджували б, що тези Гартмана інспірував Бісмарк можна знайти в суті самої пропозиції розчленування, яка відбігає від схем Бунзена та Бетман-Гольвега по лінії бісмарків-

¹⁰ Фельдман: цит. праця, стор. 331, також І. М. Кулінич: «Україна в загарбницьких плянах німецького імперіалізму» (1900—1914 рр.), Київ: Видавництво АН Української РСР, 1963 стор. 32—33. Кулінич покликається між іншим на статтю І. Франка в «Молода Україна», часть перша. «Приватні ідеї і епізоди», Львів, 1910, стор. 47.

¹¹ Кулінич, цит. праця, стор. 3. Див. також Кулінича реф. до газ. «Діло» (Львів) з січня 30, 1888 р. Також див. Фельдман, цит. праця, стор. 331.

¹² Фельдман цит. праця, стор. 331.

ської критики того пляну. Передусім, немає в ній згадки про якісь республіканські держави. Всі відділені від Росії території мали б бути під монархістичними системами без згадки про можливість заведення там конституційного репрезентативного устрою. Відновлення польської держави, яку Бісмарк вважає небезпечною для державних інтересів Німеччини, відкидається. Польські етнографічні землі під російською окупацією мали б увійти разом з балтійськими провінціями у Балтійське королівство, в якому політичною елітою була б німецька балтійська аристократія. Українська національна проблема, щоправда, видвигається, але це також покривається з бісмарківською політикою. Треба зауважити, що Бісмарк був першим німецьким державним діячем, який завважив зручність використання української проблеми рівночасно проти Польщі й проти Росії. У відношенні до принципу національного самовизначення він виявляв цілковитий брак принциповості і вважав націоналізм в позитивному змислі тільки знаряддям, яке можна в пригожий момент використати для інтересів німецької держави.¹³

Плян Гартмана віддзеркалює подібну поставу до даного питання. Так, наприклад, території двох пропонованих ним королівств мали б включати конгломерат різних національностей, об'єднуючим чинником яких була б не етнічно-історична база чи конституція, а особа короля та престиж його династії.

Без огляду на те, чи Бісмарк фактично стояв за тими схемами чи ні, міродайним чинником є факт, що велика частина впливової публічної opinio в Німеччині і закордоном була переконана в цьому і таке переконання не могло залишитися без впливу на спадщину Бісмарка в ділянці закордонної політики.¹⁴ Таке припущення причинялося до того, що на Бісмарка покликалися не тільки ті німецькі політичні кола, яких постулятом були добро-сусідські відносини з консервативною невідомою російською імперією, але також для тих, які хотіли відіснити Росію від німецьких кордонів далі на схід. При тому ігнорували факт, що Бісмарк не розумів таких зростаючих чинників в 19-му і 20-му століттях як націоналізм і емансипація мас, а також вплив індустріалізації на суспільні зміни, які створили своєрідне напруження не тільки в Німеччині, але й на сході Європи. Круги, які гльорифікували Бісмарка не розуміли, що його традиції та досвід в більшості випадків не відповідали потребам нового між-

---

¹³ Характеристична оцінка Бісмарка під тим оглядом за Третього райху: «Бісмарк обраховував все на підставі відношення даного чинника до зміцнення могутності держави або її безпеки, і так національні ідеї були для нього підходящими тільки тоді, коли вони зміцнювали державу. Також у закордонній політиці він не керувався загальними принципами, як наприклад, симпатіями до певного державного устрою; він цікавився тільки питанням, до якої міри дана чужоземна потуга служитиме інтересам або спричинить шкоду його рідному краю. (Hans D a h m e n : *Die Nationale Idee von Herder bis Hitler*, Köln: H. Schaffstein, 1934).

¹⁴ К у л і н и ч, цит. праця, стор. 31—35, теж див. Ф е л ь д м а н: цит. праця, стор. 330—331.

народнього правопорядку в центральній-східній Європі. Під тим оглядом дві бісмарківські альтернативи, а саме підтримка єдності царської імперії при умові збереження Росією традиційного самодержавного устрою, а також використання національного стремління того, чи іншого народу в східній Європі для опортуністичної політичної гри на засаді «діли та пануй» не належали до реальної політики на довгу мету. Сила впливу тих напрямних на закордонну політику німецького уряду щодо східної Європи не збільшувала шансів на успіх німецької дипломатії ні в I-й ні в II-й світових війнах.

ЕВОЛЮЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУПРОТИ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ

Добросусідські відносини між Німеччиною і Росією почали погіршуватися наприкінці 19-го сторіччя і на це зложилися різні причини: не тільки відхід Бісмарка від керма німецької держави і напрямні закордонної політики Вільгельма II-го, але також ряд об'єктивних проблем та ірраціональних мотивів, які заторкали життя суспільства обох країн. До цих проблем належали наслідки швидкої індустріалізації Німеччини, що змінили військовий біланс між двома державами в некористь Росії і спонукали царську владу до тарифних обмежень супроти німецьких фабричних виробів, щоб забезпечити ріст індустрії в Росії. Ці заходи викликали протизаходи в ділянці торгівлі зі сторони Німеччини. Така тарифна війна почалася за останніх років влади Бісмарка і продовжувалась і тоді, коли Вільгельм II-ий перейняв головну відповідальність за закордонну політику Німеччини. До погіршення відносин спричинився також ріст німецького та російського націоналізмів, які в своїх екстремних формах проявлялися в ідеології пан-германізму і пан-славізму. Дальшим ускладнюючим фактором з німецької точки зору, був масовий вплив німецького населення з аграрних східних областей Німеччини на захід, а також до Америки, де завдяки індустріалізації життєвий рівень був вищий. Наприклад, в роки 1895—1900 із цієї причини приблизно один мільйон населення вибув із 416 сільсько-господарських повітів.¹⁵ В деяких повітах стан населення зменшився в порівнянні з кількістю населення перед 1820-им роком.¹⁶ Виїзд німецького населення із східних областей, які межували з російською імперією, національний рух серед польського населення «під пруським забором» особливо в Познанщині і в Верхньому Шлезьку та вплив соток тисяч слов'янських рільничих робітників зі сходу в згадані провінції, загострю-

¹⁵ Graf B a u d i s s i n - B e r l i n : „Innere Kolonisation. Grundsätzliches und Praktisches“ in Wilhelm Volz (ed.), *Der Deutsche Volksboden (Aufsätze zu den Fragen des Ostens)* Breslau, F. Hirt, 1962, стор. 375.

¹⁶ Gustav A u b i n - H a l l e (Saale): „Die Historische Entwicklung der ostdeutschen Agrarverfassung und ihre Beziehungen zum Nationalitätenproblem der Gegenwart“ W. Volz цит. праця, стор. 363.

вали почуття національної небезпеки серед німців. На загострення німецько-російських відносин складалося також те, що найважливіший німецький союзник Австро-угорська монархія, почувалася теж загроженою зі сходу з уваги на російську політику на Балканах та вплив пан-славистської пропаганди. Серед тих обставин скристалізувалося з початком 20-го сторіччя в німецьких урядових колах заінтересування національними відцентровими рухами в царській Росії. У практичній політиці це заінтересування сходилося з підтримкою українських культурних і політичних угруповань, в якому німецькі чинники урядового й неурядового характеру брали участь.

Ціль цієї політики супроти Росії була, як і раніше, превентивно-оборонного характеру в змислі Бісмарка, хоч тепер вона набирає конкретніших форм. Відхилення від закордонної політики Бісмарка базувалося на необмежених амбіціях Вільгельма II-го, що хотів зробити Німеччину світовою потугою, а не тільки європейською. Територіяльні амбіції й плани поширення торговельних сфер впливів вільгельмської Німеччини лежали не серед розлогих територій царської імперії, а передусім в заморських колоніях, серед світових ринків збуту і там, де доступ до сировини вважався найдогіднішим. З європейських територій першість в тому змислі мав Балканський півострів, не лише як один із ринків збуту, але також як шлях з Німеччини через Австро-Угорщину до дружньої Оттоманської імперії й взагалі до Близького Сходу. В зв'язку із плянованою німцями залізничною лінією з Берліну до Багдаду Балканський півострів набирав особливого значення.

Конфлікт з Росією виринав тоді на тлі її загрози супроти Австро-Угорщини, як також в рямцях російської блокади німецького суходільного шляху на Близький Схід. Одною можливістю в даних обставинах був розрахунок на обопільне порозуміння, можливість яка відносилася до припинення підтримки національних рухів, ліквідації політики ворожих мілітарних бльоків і повернення добросусідських відносин, які існували за першої половини влади Бісмарка. Така можливість без сумніву існувала і нею німецькі й австрійські політики займалися навіть у розгарі I-ої світової війни.¹⁷ Другою можливістю було відтіснення Росії від границь Австро-Угорщини і від побережжя Чорного моря, створюючи охоронний кордон перед пан-славистською пропагандою та усуваючи небезпеку російської інтервенції на Балканах і в Туреччині. В тому змислі створення буферних держав

---

¹⁷ Про плани сепаратного миру з Росією наприкінці 1914-го року і з початком 1915-го, див. документи: *Auswärtiges Amt Bonn: AA, We 2, geb., Bo. I: Bethmann-Hollweg an Zimmermann 19. II. 1914, über seine Unterredung mit Falkenhayn, Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien: P. A. Karton, rot 500, XLVII, Krieggeh., Aufzeichnung vom 14. 8. über Unterredung Burians mit Bethmann-Hollweg vom 13. 8. 1915.* Див. також Fritz Fischer: *Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918, Düsseldorf: Droste Verlag, 1961, стор. 217–237.* Про плани сепаратного миру з Росією 1917-го року див. F. Fischer: *цит. праця, стор. 467–485.*

із західних частин російської імперії, в тому числі й України, набирало особливого значення.¹⁸

З вибухом першої світової війни заінтересування Німеччини в національних проблемах царської імперії зростає. Вже в перших днях вибуху війни німецький канцлер Бетман-Гольвег бере до уваги можливість організації й підтримки революційних національних рухів в царській імперії. Спочатку ті плани відносяться до Конгресової Польщі, прибалтійських провінцій і Кавказу. В другому тижні війни, однак, німецький канцлер також згадує про заміри Німеччини викликати повстання в Україні. Цю ідею знаходимо в меморандумі Бетман-Гольвега до німецького посла у Відні і вона зв'язана з планом канцлера створити ряд буферних держав з неросійських народів в тих західних провінціях царської імперії, які сусідують з Німеччиною або з Австрією.¹⁹ Цей план не є категоричний і береться під увагу тільки на випадок особливо корисного ходу війни на східньому фронті. Ціль створення буферних держав на сході здебільшого стратегічно-оборонного характеру. Ті наміри німецького уряду потверджуються також австрійським міністром закордонних справ Бертольдом. Через австрійського посла в Константинополі Бертольд пересилає з початком листопада 1914-го року ноту турецькому урядові, в якій від імені центральних держав заявляється:

«Нашою головною ціллю в цій війні є тривале ослаблення Росії і тому на випадок нашої перемоги створення незалежної української держави було б нам дуже по душі».²⁰

Австрійський підхід до ідеї незалежності України змінюється однак з роками війни з приязного в холодний, а то й у ворожий. Ще в 1915-му році, коли Німеччина намагається заключити мировий договір із Росією й Австрії грозить небезпека втратити Східню Галичину в користь Росії, австрійський посол до Німеччини висуває проєкт створення коронного краю України (Kronenland Ukraine) зі Східньої Галичини, Буковини і прикордонної полоси (Grenzstreifen) наддніпрянської України.²¹ Однак в процесі війни бачимо ряд протиукраїнських заходів австрійського уряду. До тих заходів належав негативний підхід до ідеї побільшення легіону Українських Січових Стрільців, поступове редукування піддержки діяльності Союзу Визволення Укра-

---

¹⁸ Fischer, цит. праця, стор. 150–151.

¹⁹ *Auswärtiges Amt, Bonn: AA, Wk II a, geb., Bd. 1, „Bethmann-Hollweg's Erllass vom 11 August 1914 an den deutschen Botschafter in Wien“*, див. F. Fischer: праця цит. стор. 150–151.

²⁰ Док. цит. „Mitteilung der k.u.k. Botschaft Berlin an AA, 21. 11. 1914“, див. F. Fischer: цит. праця, стор. 151.

²¹ Такий план подав до відома німецькому канцлерові австрійський посол в Берліні Гогенлоге див.: *Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien PA, Karton rot 842, Krieg 4, Allgemeines, 1914–1915, Hohenlohe an Burian, 9. 8. 1915, також див. цит. праця Ф. Фішера, стор. 237.

їни,²² а навіть заборона тій організації проводити національну працю серед українців, що попали в австрійський полон будучи вояками російської армії.²³ Найнеприємнішою несподіванкою, яку галицькі українці зазнали зі сторони австрійського уряду 1916-го року було пляноване поширення коронного краю Галичини. Ця автономія практично означала б збільшення контролю польської адміністрації в Галичині, що в свою чергу в очах галицьких українців було рівнозначне з польонізацією.

На вищезгадану політику Австрії склався ряд внутрішніх і зовнішніх обставин. З кожним роком війни чим далі, тим виразніше зарисовувалася слабкість Австрії на різних фронтах війни і все більше занепокоюючою ставала інтервенція німецької мілітарної й економічної машини в сферах, які вважались перед тим в засягу австрійських державних інтересів. Це між іншим також відносилось до української проблеми. Німецьке заінтересування Україною, особливо в економічному відношенні, стало зростати від 1915-го року, і це, а також інші зацікавлення Німеччини в тому напрямку не відповідали інтересам Австрії.²⁴ Наприклад, Німеччина перейняла піддержку Союзу Визволення України не намагаючись знеутралізувати соціалістичної закраски тієї організації. Це, а також підтримка німецьким урядом революційних рухів серед неросійських народів у царській Росії вважають австрійським урядом за двосічну зброю. Австрія побоювалась, що революційний рух міг би перекинутись на територію її власної імперії та загрозити її соціальній структурі та державній єдності.²⁵

Проникнення і закорінення домінуючих німецьких впливів у плянованій українській державі означало б невідгдане для Австрії німецьке сусідство на сході. Загрозувала також небезпека, що Україна в спільці з Німеччиною скоріше чи пізніше вимагала б повернення Східної Галичини та північної Буковини.

До того долучувався факт, що із-за продовжування війни все критичнішою ставала політична та економічна ситуація в Австро-Угорщині. На початку 1917-го року небезпека внутрішнього розколу Придунайської монархії досягла стану безпосередньої загрози. Серед тих обставин ідея сепаратного миру з Росією набирала на популярності серед австрійських урядових кіл. Одночасно австрійські урядові чин-

---

²² *Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien PA, I. 902, Liasse Kr. 8. b. *Ereignisse in der Ukraine 1914—1922*, Philadelphia: W. K. „Lypunsky Institute, 1966, Sec. I—IV Band I, стор. 131—134.

²³ *Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien PA, Karton rot 939, Krieg 19 D-K. Nr. 5395, k.v.k. Armee Oberkommando an Burian 29. 8. 1915.

²⁴ Див. Der deutsche Botschafter in Wien Tschirschky an das Auswärtige Amt, Berlin, 10. 8. 1914; Auswärtiges Amt, Bonn, Wk III a, Vo. I., також Ф. Фішер, цит. праця стор. 156—57.

²⁵ Tschirschky, цит. джерело: також *Österreichisches Staatsarchiv Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien, PA, Karton rot 832. Krieg 3, E—F, Larisch über ein Gespräch mit Zimmermann, 19. 3. 1917.

ники здавали собі справу, що, хоч Росія може зрезигнувати з Конгресової Польщі, яка приносила царському урядові мало користи, будучи водночас осередком антиросійських ферментів, не було багато виглядів, що Росія погодиться на сепаратний мир пов'язаний із відокремленням України. Так видвигнення проблематики незалежної України вважалося багатьма австрійськими дипломатами як чинник протидіючий можливості сепаратного миру.

До охолодження відносно українського питання спричинився також австрійський плян включити Конгресову Польщу й польські та українські землі під австрійським контролем під габсбурзьку корону у формі польського королівства. До цього проекту австрійський уряд потребував піддержки польських провідних кіл і польського суспільства. Тому, що польсько-українські національні інтереси перехрещувалися, а також тому, що Польща була для Австрії під багатьма оглядами важливішим політичним козирем, українське питання сходило в австрійській політиці на друге місце.²⁶

Внаслідок цього українська політична орієнтація поступово почала гравітувати до Німеччини. Це проявляється не тільки в тісній співпраці Союзу Визволення України з представниками німецького уряду та впливовими колами німецького суспільства, але також в інтенсивній публіцистиці українських науковців, політиків, журналістів у Німеччині як також в безпосередньому зверненні представників українського суспільства до німецького кайзера для піддержки українських аспірацій.²⁷

В Німеччині існували під час війни три головні групи, які особливо цікавилися проблематикою Східньої Європи і впливали на політику німецького уряду: 1) Пан-германська Ліга (Alldeutscher Bund), а пізніше під час війни також утримувана Лігою «Партія Батьківщини» (Vaterländische Partei), 2) Академічна група, яка концентрувалася довкруги професора Отто Гецша, 3) Журналістично-академічне коло, в якому д-р Паул Рорбах (журналіст і політик) був ключовою особистістю.²⁸

---

²⁶ Польське королівство під скіпетром Габсбургів було б не тільки заборолем перед російським пан-славізмом, але також бар'єром супроти небажаних німецьких впливів на сході Європи. Крім цього релятивно сильна польська аристократія давала консервативному австрійському урядові до певної міри запоруку соціальної стабільності. Створення незалежної України видавалося Австрії з бігом часу ідентичним з революційним рухом мас — процесом небезпечним для стабільності Австро-угорської монархії. Див. *Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien, PA, Karton rot 832, Krieg 3, E—F, Larisch über ein Gespräch mit Zimmermann, 19. 3. 1917.

²⁷ Див. Soter S. O r t y n s k y, „Bischof von Philadelphia an Kaiser Wilhelm, 22. I. 1916 *Auswärtiges Amt, Bonn*: Österreich No: 94. Bo. 23 (Galizien und Bukowina) A 5989, також: Ф. Ф і ш е р : цит. праця, стор. 157–158.

²⁸ Paul R o h r b a c h 1869–1956, німецький публіцист, журналіст, політик-пропагатор німецького ліберального імперіялізму (див. Ф. Ф і ш е р, цит. праця стор. 20, 180–1), також один з основоположників німецько-українського товариства в 1918-му році.

1) Пан-германська Ліга ставила перед собою ціль розбити царську імперію і відсунути Росію далше на схід, при корисній міжнародній кон'юктурі, навіть до кордонів, які Росія мала за часів Петра I-го перед його територіяльною експансією.²⁹ Українські аспірації до незалежності бралися Лігою до уваги як чинник, що послабить Росію. Одначе, справді незалежна Україна не входила в пляни Ліги. У своїх максимальних плянах представники Ліги натякали на можливості німецької колонізації Галичини і побережжя Чорного моря, включаючи виселення расово чужих елементів. У мінімальних розрахунках Ліга готова була створити на сході Європи напівколоніальні лержави, які передусім служили б потребам «вищої культурної» німецької нації.³⁰

2) Професор Гецш репрезентував більшість німецьких академічних знавців Росії, які стояли на консервативно-традиційних позиціях в оцінці царської імперії та німецької політики супроти неї. Ця група базувала свою політику на тезі, що царську Росію треба в основному вважати суцільною державою та, що Німеччина повинна старатися відновити добросусідські відносини з Росією, згідно з напрямними політики Бісмарка. Гецш та його консервативні однодумці не були проти певних територіяльних уступок Росії на користь Німеччини, особливо за рахунок балтійських провінцій і польсько-пруської прикордонної полоси, одначе ці домагання були відносно обмеженого характеру і не змінляли суті консервативної тези, що, мовляв, інтегральна консервативна царська Росія в приятних відносинах з Райхом, запевнить Німеччині рівновагу й дасть їй вільну руку в європейській та світовій політиці.³¹

3) Д-р Паул Рорбах, обстоював з певними застереженнями емансипацію неросійських народів у царській Росії і думав, що незалежна Україна повинна стати головною точкою опору в східній Європі проти евентуальних спроб Росії поширити свої володіння в західньому напрямку.

---

²⁹ Ф. Фішер, *цит. праця*, стор. 194–195 і стор. 114–115.

³⁰ Heinrich Class: „Der Alldeutsche Verband“, *Panthe*, Deutsche Monatschrift für Politik und Volkstum (Leipzig), жовтень, 1915, стор. 1140–1145; див. також „Ein mitteleuropäischer Staatenbund?“, *Alldeutsche Blätter*, Berlin, 9. 1. 1915, стор. 9–11 і 16. 1. 1915, стор. 19–21; R. F. Ka indl: „Deutsche Belange im Osten“, *Alldeutsche Blätter*, I. V. 1915, стор. 142–143; „Gen Ostland woll'n wir fahren“, *Alldeutsche Blätter*, 7. VIII, 1915, стор. 269–271; цікавим у цьому зв'язку є: *Auswärtiges Amt, Bonn: Österreich No: 94, Abt. A, Bo. 24 (Galizien und Bukowina)*

³¹ Ф. Фішер, *цит. праця*, стор. 344, 347; також Walter Laquer: *Deutschland und Russland*, Berlin, Propyläen Verlag, 1965, стор. 45–46, 152–153. T. Schiemann, всупереч своєму антиросійському наставленню від вибуху I-ої світової війни, був свого часу також однодумцем вищезгаданої групи, головнo з уваги на його симпатії до устрою «самодержавства». Гецш, який був його студентом, перейняв від нього після вибуху війни видавничу відповідальність за німецьку консервативну газету „Kreuzzeitung“. Дивись: Hans Joachim Bayer: *Zur Entwicklung der deutschen Ostforschung bis 1918, im Jahrbuch der Weltpolitik*, Berlin, 1944, стор. 1088–9.

Політичні мотиви Рорбаха не виходили із якихось правно-моральних засад, як, наприклад, 14 точок Вільсона, а головним чином з двох політичних висновків: по-перше, що майбутнє Німеччини лежить в її заморських колоніях і торгівлі і по-друге, що Німеччина мусить мати забезпечені тили зі Сходу. Рорбах не вірив, що тривалі мирні відносини з Росією можливі, і передбачав, що під тиском зросту населення Росія пробуватиме поширити свою територію на захід.³²

Слаба сторінка позиції Рорбаха полягала в тому, що в той самий час, коли він обстоював право на незалежність деяких неросійських народів в царській Росії, він був також гарячим пропагатором німецького імперіялізму в інших частинах світу. Навіть у відношенню до національного питання само-визначення в рамках царської імперії його позиції неконсеквентні. Це особливо відносилось до питання незалежності балтійських народів. Їхні прагнення до національного визволення стрічались з далеко меншим ентузіазмом Рорбаха, ніж справа незалежності України. Можна було мати поважні сумніви до якої міри і як довго міг Рорбах погодити критицизм чужого імперіялізму з гльорифікацією свого власного.³³

Фактично німецька закордонна політика під час першої світової війни формувалася або принаймні уточнювалася формально в чотирьох центрах. До тих центрів належали: уряд канцлера та міністерство закордонних справ, цісар з його надвірними порадиниками, головна квартира збройних сил і райхстаг. Хоч їхня політика щодо Сходу не завжди була консеквентною, можна в загальному вважати, що цісар і штабквартира німецьких збройних сил лявірували між поглядами Пан-германської Ліги й кіл професора Гецша, а канцлер і міністерство закордонних справ стояли ближче до групи д-ра Рорбаха.

У тому часі коли військові операції були в центрі уваги німецького уряду політично-територіяльні проекти на сході силою факту сходили на другий плян. З вибухом революції в царській Росії і намаганням Центральних держав добитися сепаратного миру на східньому фронті, потреба консеквентної пропозиції відносно окупованих територій, майбутніх кордонів та ясної постави до національних рухів, з яких деякі вже зарисовувалися в державних контурах на сході Європи, ставали необхідністю.

Ситуація, яка склалася для Німеччини впродовж 1917-го року, була справді повна парадоксів. З одної сторони вже раніше пропоновані схеми розчленування російської імперії ставали близькою реальністю. З другої сторони, кинені в тому часі ідеї національного самовизначення, що їх запропонував американський президент Вільсон, а також пропаговані Леніном, видвигали питання розчленування імпе-

---

³² Paul Rohrbach: „Die Russischen Fremdvölker und wir“, *Deutsche Politik* (тижневик), Berlin, 25. VI. 1917, стор. 791–795; див. також Ф. Фішер: *цит. праця*: стор. 20, 158, 181.

³³ Paul Rohrbach: „Am Scheideweg der deutschen Zukunft“, *Das Neue Deutschland*, тижневик, Berlin, 10. VI. 1915, стор. 908–912; також „Gen Ostland woll'n wir fahren“ *Alldeutsche Blätter*, 7. VIII. 1915, стор. 269.

рій в загальному, а тим самим ставили під знак запитання також національну проблему на територіях, що знаходилися під німецькою та австрійською суверенністю. Німецький уряд прийшов до переконання, що в даних обставинах не можна здійснити політики розчленування обійшовши принцип самовизначення, а водночас він був свідомим, що видвигаючи такий принцип Німеччина куватиме двосічну зброю.

Другим парадоксом даної ситуації було побоювання німецьких дипломатів, що підтримка рухів за незалежність неросійських народів центральними державами утруднить заключення сепаратного миру з російським урядом, який з уваги на катастрофічний стан Австро-угорської монархії ставав все більше необхідним.³⁴ Однак російський тимчасовий уряд принципово не відкидав автономних чи незалежницьких прав неросійських народів, а большевицький уряд такі права навіть спеціально підкреслював. Проблематичним було застосування тих теоретичних прав на практиці.

Третім парадоксом було назрівання процесу послаблення російського контролю над неросійськими народами і зросту на силі їхніх національних урядів. Ігнорування їхньої фактичної незалежності могло виявитись також ризиковною політикою для Німеччини, тим більше, що виникала небезпека, що західні аліанти можуть здобути ті новостворені держави для себе, особливо на випадок сепаратного миру центральних держав з Росією.³⁵ Це відносилось передусім до України, якої незалежний статус Англія й Франція визнали ще перед тим, як центральні держави зав'язали з нею дипломатичні зносини.

З другої сторони треба завважити, що німецька політика на сході під час першої світової війни могла бути еластичнішою в порівнянні з політикою Гітлера вже хоч би тому, що уряд 2-го Райну не вважав східню Європу необхідною ціллю своєї експансії. Одним словом територіяльні уступки царській Росії, її сировина чи ринки збуту не лежали в центрі німецького зацікавлення. Спонтанний розвал царської імперії по лінії різних національностей відбувався без безпосередньої інтервенції центральних держав і здійснював сам собою одну із цілей німецької політики, а саме добитися зменшення тиску Росії в західному напрямку та на Балканах.

Так, незважаючи на вже згадані парадокси політичної ситуації, виринала можливість знайти спільний знаменник інтересів з Росією, а також із новоствореними державами на Сході Європи. Мир без анексії і контрибуції при одночасній тактовній підтримці принципу національного самовизначення в колишній царській імперії, давав вигляди на успіх у тому напрямку. Маємо вказівки на те, що німецьке

³⁴ *Osterreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien, PA, 504 G—L. XLVII/3—20, Czernin an Kaiser Karl I: Über die unbedingte Notwendigkeit, den Krieg zu beenden, 12. IV. 1917. Див.: *Ereignisse in der Ukraine, 1914—1922*, Philadelphia, W. K. Lypynsky Institute, 1966, Ser. I—IV, Band II, стор. 1—3.

³⁵ *Osterreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof und Staatsarchiv*, Wien, PA, 1056, Kr. 70/6, Telegramm No: 60, Merey an das k.u.k. Min. d. Äussern, 16. XII. 1917, *цит. збірка док. стор. 3—4.*

міністерство закордонних справ здавало собі справу з того і напередодні Берестейського миру працювало частинно в тому напрямку.

Берестейський мир, хоч і виявляв уже певні відхилення в користь німецької імперіялістичної політики, в загальному був узгоджений з принципами національного самовизначення, і між іншим включав домагання в справі виведення військ центральних держав з великої частини східно-європейських територій, які вони окупували в процесі військових операцій. Чому німецька політика обмежених цілей на Сході Європи не була витримана і чому політика «санітарного кордону» перемінилась в імперіялістичний «Drang nach Osten» незабаром після укладення Берестейського миру — питання незвичайно цікаве. До речі аналіз цього питання сходиться з висвітленням не тільки політичної ситуації в Німеччині в останній фазі I-ої світової війни, але також і з зрозумінням пізнішої гітлерівської експансії на схід.

ОБСТАВИНИ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО МИРУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

Беручи до уваги різні схеми і всілякі впливи, які перехрещувалися в німецьких урядових колах у часі між Лютневою революцією і Берестейським мировим договором, не можна було не заважити факту, що сепаратний мир з Росією залишався головною напрямною для вирішальних урядових чинників. Це не означало вправді, що німецький уряд був готовий заключити сепаратний мир з Росією на підставі принципу «мир без анексій і контрибуцій», але територіяльні вимоги Німеччини були порівняно мінімальними, вони стосувалися до Литви і Курляндії, які мали б стати автономними областями в докладніше нез'ясованих формах німецького протекторату, і до Конгресової Польщі, яка мала б стати окремою державою, пов'язаною політично та економічно з Німеччиною або Австро-Угорщиною. Тільки прикордонні смуги між Конгресовою Польщею та Литвою з одного боку і Німеччиною з другого, із стратегічних мотивів, мали б бути прилучені безпосередньо до Німеччини і заселені виключно німецьким елементом. Названі країни та території мали б бути також залучені до запланованої канцлером Бетманом-Гольвегом середньо-європейської митної унії. Проте треба підкреслити, що ані Україна, ані інші території колишньої царської Росії не входили в засяг тієї концепції. Тим виявлено, що німецьке господарське зацікавлення в цьому напрямку мало початково лише побічний характер. Цікавим фактом є також те, що в цій стадії східно-європейської політики Бетмана-Гольвега Україна не згадувалася, як простір, де мала бути

³⁶ „Der Bericht Serings vom September 1915“, in: Auswärtiges Amt, Bonn, Weltkrieg 20d, geheim; див. Fritz Fischer: *Griff nach der Weltmacht; Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918*, Düsseldorf: Droste Verlag, 1961, стор. 126–127. дивись теж: „Protokoll über die Beratungen in der zweiten Sitzung des Verwaltungsrats der Fürsorgestelle für deutschen Grundbesitz am 8. Juni, 1918“, Wydawnictwo Ministerstwa Rolnictwa, Dóbr Państwowych, No. 5: *Niemieckie Zamierzenie Kolonizacyjne w Polsce*, Warszawa, 1919, стор. 10–15; Karl Baron Mantuffel-Zoepe, Ratzdamgen: *Deutschland und der Osten*, München: I. S. Lehmanns Verlag, 1926, стор. 19.

посилена німецька колонізаційна активність, хоча такі конкретні пляни існували щодо Конгресової Польщі, Литви і Курляндії. Навпаки, урядові пляни виявляють, що німецькі колоністи з України та інших частин царської імперії мали бути притягнені до колонізації вище загаданих країн.³⁶ Це, очевидно, не означало, що Україна на протязі війни втратила значення в закордонній політиці Бетмана-Гольвега. Знаменним бути тільки те, що, в протиставності до Польщі та Балтицьких країн, України не трактовано в засягу безпосередніх німецьких політичних, економічних та стратегічних інтересів, які вимагали б формального пов'язання з Німеччиною.

З другого боку можна завважити, що в порівнянні з попередніми воєнними роками, німецьке зацікавлення Україною зростало, особливо від часу постановня Центральної Ради. Проте всілякі посушення високопоставлених німецьких осіб робили німецьку політику супроти України радше двозначною, і такою вона залишалася до кінця 1917 року. І так у травні 1917 року німецький цісар, якого завваги не завжди були міродайними, в довіреному колі висловився в такому змислі, що Німеччина мусить піддержувати незалежність України і дати їй можливість прилучитися до Німеччини.³⁷

Після уступлення Бетмана-Гольвега в липні 1917 року³⁸ його наступник Міхаеліс прихилився до намагань німецьких військових та ультра-патріотичних кіл, щоб відновити та поширити напрямні німецької світової політики та узгіднити їх з воєнними цілями.

В рамках цієї ініціативи, під час конференції в Кройцнах (Kreuznach) 9 серпня, Міхаеліс доходить до порозуміння з Людендорфом і Гінденбургом в такому змислі, що, між іншим, треба використати також український «сепаратистичний рух... для приязного і не остентативного „аншлюсу” з нами». Таке зацікавлення українською проблемою віддзеркалюється також у відповіді німецького канцлера на посередництво папи Венедикта XV щодо міжнародного замирення. Офіційні німецькі умови, датовані 19 серпня 1917 року, відмічають, що крім визнання новопосталої Польської держави, Німеччина буде боронити прав України, Фінляндії, Балтицьких провінцій, Флямандії, Ірляндії, Єгипту і Персії.³⁹

³⁷ Volkman n, *Die Annexionsfragen des Weltkrieges*. — Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918, 2. Abt., Bd. 12/I, Berlin, 1929, стор. 42, див. К. Ремер, П. Бах: «Політика німецького імперіялізму щодо України в першій світовій війні». *Український історичний журнал* (Київ ч. 8, 1968, стор. 20, теж див. Fischer цит. праця, стор. 528.

³⁸ Бетман-Гольвеге впав жертвою конфлікту між лівими і правими німецькими політичними угрупованнями на тлі пропозиції введення різних прав голосування у зв'язку з різницею поглядів відносно умов замирення. Німецький канцлер схилився в тому часі в бік рівного виборчого права і уміркованих німецьких домагань в справі замирення, які по всім познакам не включали амбіцій в Україні. Він стався особисто „persona non grata” для Людендорфа і Гінденбурга, які уважали його оборонцем миру без компензації (Verzichtsfrieden).

³⁹ „Wedel an das Auswärtige Amt“ (22. August, 1917), Deutsches Zentralarchiv Potsdam, aus Akten des Reichsarchivs, (Oberste Heeresleitung und Auswärtiges Amt), Nr. 2610. Див. Fischer, цит. праця, стор. 528, стор. 541.

Два тижні до вибуху большевицької резолюції і приблизно два місяці до розпочаття Берестейських мирових переговорів загальні контури німецьких плянів щодо України виринають при іншій okazji. 25 жовтня відбулася конференція німецького канцлера із шефом політичного відділу Головного командування німецької армії, генералом Бартенверфером. У цій конференції Бартенверфер з'ясував погляди армії щодо України, а саме зацікавлення її винятковим економічним потенціалом. Армія є готова піддержувати німецькі промислові інтереси в Україні, зазначаючи при тому, що відлучення України від Росії послабило б великою мірою Росію економічно, а далі відсунуло б її від Дарданелів та Балканів і таким чином забезпечило б один із об'єктів німецької світової політики — суходільний шлях через Балкани на Близький Схід. Концепції висловлені генералом Бартенверфером не були новими. Вони дуже подібні до ідей Бетмана-Гольвега, які він висловив ще на початку війни. Проте цікавим є те, що натепер армія стала ініціатором тих плянів, а новий канцлер прийняв їх без застережень.⁴⁰ По суті ця конференція підтверджує загальну німецьку політику щодо України, а саме при догідних політичних та воєнних умовах довести до відділення України від Росії і зробити її доступнішою для німецької промисловости. Припущення проф. Ф. Фішера, що згадана конференція становить логічне звено у систематично запланованій політиці Німеччини захопити Україну і запровадити там колоніальний режим (який вона після інтервенції 1918 р. справді намагалася закріпити) не знаходить потвердження в дійсності.⁴¹ Насправді, напрямні німецької політики напередодні інтервенції і в першій стадії цієї інтервенції не були ще політично розроблені,⁴² ані не було якогось точно визначеного ідеологічного мотиву. Можна теж завважити, що напередодні мирових переговорів у Берестю Литовському ані німецький уряд, ані німецьке військове командування не відзначалося конкретними уопішними заходами, щоб у той чи той спосіб закріпити Україну за собою. Німці не робили особливих мілітарних спроб захопити Україну після вибуху Лютневої революції, а політично не було зроблено жодних зусиль для створення українського уряду в Німеччині чи на окупованій Центральними державами території України. Німецькі спроби нав'язати стосунки із Центральною Радою за допомогою представників Союзу визволення України були, без жодного сумніву, менше успішними, ніж їхній кон-

---

⁴⁰ Fischer, *цит. праця*, стор. 636–637.

⁴¹ Йдеться про те, що напередодні мирових переговорів в Берестю Литовському не було цілковито з'ясоване питання, в яких конкретних умовах і якими засобами Німеччина мала б вимагати незалежності України. Також неясно було, якими методами Німеччина мала б закріпити німецькі економічні інтереси в Україні.

⁴² Telegramm von Graf Forgách, Nr. 4794 (Kiew), 22. März, 1918 (Geheim), Folder 44, Auswärtiges Amt, Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, 152, P.A.X., Russland XI d. Див. теж: Wilhelm Groener, *Lebenserinnerungen: Jugend-Generalstab-Weltkrieg*. Під редакцією Friedrich Frh. Hiller von Gärtingen (Göttigen: Vandenhoesch Ruprecht, 1957), Вступ.

такт з большевиками.⁴³ Коли наближалася реальна можливість заключити сепаратний мир на східньому фронті, то Англія та Франція вважали Центральну Раду схильнішою до еventуального продовження війни проти Німеччини та Австрії, ніж большевицький уряд. Факт, що альянти були першими у визнанні українського уряду,⁴⁴ приблизно у тому часі, як Центральні держави заключили перемир'я з большевицькою Росією, без участі України, вказує на відсутність чіткості та послідовності в німецькій політиці щодо незалежності України, а чи її колоніального поневолення.

Цікавим фактом є також те, що в інструкціях Людендорфа для ген. Гофмана, виготовлених 6—7 грудня 1917 р. для переговорів з большевицькою делегацією в справі перемир'я, не згадується ані про відділення України від Росії, ані про її право на національне самовизначення, хоча підкреслюється таке право для Польщі, Фінляндії, Вірменії, Естонії та уряду інших країн і територій в рамках колишньої царської імперії або під тимчасовою окупацією російських військ.⁴⁵

Німецький міністр закордонних справ, Кюльман, з'ясує німецькі напрямні в дещо інший спосіб. 22 грудня, день перед своїм від'їздом на мирові переговори до Берестя-Литовського, він виявляє лідерам німецьких партій у Райхстагу, що Німеччина вимагатиме права на самовизначення тільки для Польщі, Литви і Курляндії (ці країни в тому часі були під контролею Центральних держав). Інші частини колишньої царської Росії, в тому числі також Україну, Німеччина визнаватиме за окремі держави тільки тоді, коли їх визнає, як незалежні держави, сам російський уряд.⁴⁶ Ця теза не була тільки пропагандивним трюком, але віддзеркалювала фактичне узгодження політики в тому відношенні з Австрією. Вона справді була застосована в першій стадії переговорів у Берестю.

Барон Кюльман, подібно як австрійський міністр закордонних справ, граф Чернін, були твердо переконані, що ввиду масових рухів і популяризації принципу самовизначення, треба буде визнати цей принцип за підставу мирових переговорів з Росією, імунізуючи одночасно перед ним Австро-Угорську і Німецьку імперії. Теоретичну формулу поєднання концепції імперії з принципом самовизначення народів виготовив для Центральних держав граф Чернін. Він твердив, що Центральні держави респектуватимуть застосування принципу самовизначення народів у рамках тих держав, які проголосили цей принцип, але він не матиме застосування в державах, які його не проголосили.⁴⁷

---

⁴³ Дмитро Дорошенко: *Історія України, 1917—1923* pp. Нью-Йорк, вид. Булава, 1954, т. I, стор. 37.

⁴⁴ Дорошенко, цит. праця, т. I, стор. 233—240.

⁴⁵ „Lersner an das Auswärtiges Amt, 16. 12. 1917“, *Auswärtiges Amt, Bonn*, 131, geheim., Bd. 18, див. Fischer, цит. праця, стор. 628—629.

⁴⁶ Fischer, цит. праця, стор. 631.

⁴⁷ „Czernin an Mérey: Stellungnahme zum Auftreten der ukrain. Delegierten als Mitglieder einer separaten Friedensdelegation“, 17. 12. 1917, *Haus-Hof und Staatsarchiv, Politische Abteilung, Wien, Österreich* (від тепер в скороч. ННСт.А.Р.А.) P.A. 1056

Така формула на практиці уможливила Німеччині та Австрії відірвання від Росії Конгресової Польщі, Литви та Курляндії під претекстом, що неросійське населення цих країн, під охороною німецьких та австрійських військ, утворило репрезентативні державні інстанції, які не мають жодного бажання залишатися під російською контролею і користають з ленінського принципу самовизначення, аж до відділення.

Проте є цікавим, що така формула не мала автоматично стосуватися і до України. Граф Чернін писав у своїх інструкціях від 17 грудня 1917 р. для австрійського представника в Берестю Литовському, Мерея (Merey), що українська делегація мала б бути допущеною до підписання перемир'я тільки тоді, коли б з того приводу не виникли ускладнення з боку російської делегації, яка може вважати, що незалежність України є внутрішньою справою Росії.⁴⁸

Інформуючи австрійського амбасадора в Берліні, принца Гогенлоге (Hohenlohe) про узгодження австрійсько-німецьких територіальних вимог до Росії в ім'я національного самовизначення, граф Чернін пише в листі з датою 2 січня 1918 р. таке:

«У Берестю-Литовському між мною і Кюльманом дійшло до недвозначного порозуміння, що, беручи до уваги всі обставини, мусить дійти до сепаратного миру з Росією, і що такий мир не сміє заламатися через вимоги німецького воєнного командування. Кюльман погоджувався зі мною, що Польща, Курляндія, Лівонія, а евент. Естонія та Литва мають знайтися по боці Центральних держав, і в такому змислі ми переговорювали з російськими представниками».⁴⁹

Україна не фігурує не тільки в територіальних плянах чи у сферах впливу Центральних держав у початковій стадії Берестейських переговорів, але також більшовицька сторона не враховує спочатку можливості німецької експанзії в сторону України. Перша радянська делегація в Берестю, під керівництвом Яффе, в переговорах із Центральними державами взагалі не займається питанням територіальної приналежності України, а Ленін у конференції з Троцьким 21 січня 1918 р., передбачаючи відновлення німецького маршу на схід, побоюється втрати Лівонії та Естонії, але зовсім не згадує про можливі німецькі амбіції щодо України.⁵⁰

Такі обставини кидають світло на беззастережну і непроблематичну поставу Троцького щодо визнання незалежного статусу української делегації в Берестю Литовським під час першої пленарної сесії переговорів. Це визнання, становило ключевий фактор в допущенню

Kr. 70/6 b. T. Hornykiewicz, *Ereignisse in der Ukraine, 1914—1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe* (збірка документів), F. Berger u. Söhne EHG Horn 1966, Bd. II, стор. 5.

⁴⁸ Там же.

⁴⁹ „Czernin an Hohenlohe: Über den Stand der Friedensverhandlungen in Brest-Litowsk, die Dringlichkeit des Friedenschlusses sowie die Mitbestimmung der deutschen Obersten Heeresleitung gegenüber dem Bauhausplatz, Wien, 2. Jänner, 1918“, HHSt. A.P.L. 1053, Kr. 70/I, Hornykiewicz, Bd. II, стор. 10.

⁵⁰ John W. Wheeler-Bennett: *Brest-Litowsk, The Forgotten Peace, March 1918*, London, Macmillan Co., 1956, стор. 124—129 і стор. 192—193.

України до мирових договорів на повних правах. Троцький під час формального відкриття Берестейських мирових переговорів 10 січня 1918 р. заявив від імени радянської делегації: «Приймаючи до відома опубліковану декларацію Генерального секретаріату Української Народної Республіки, російська делегація заявляє із свого боку, що участь української делегації в мирових переговорах не становить жодних труднощів і є в повній згоді з основним визнанням права на самовизначення кожної нації, включно з правом на відокремлення».⁵¹

Спираючись на заложенні, що Україна не грає поважної ролі в його розгрі з Центральними державами, і припускаючи, що Центральна Рада в процесі успішно наступаючої большевицької армії в Україні буде і так усунена, Троцький, як йому видавалося, міг грати без великого ризику ролю оборонця принципу самовизначення націй на цьому міжнародному форумі.

У зв'язку з тим вирінає цікаве питання, чи визнання України большевицькою делегацією скріпило зацікавлення Україною німецьких кіл і, можливо, причинилося до німецької інтервенції в Україні, та чи німецька інтервенція мусіла б здійснитися скорше чи пізніше й без цього, і нарешті, чи роля представників Центральної Ради була децидуючою в спонуканню Німеччини до такого посунення? В світлі джерел і на підставі розвитку подій після формального визнання України, важко дійти до переконання, що Німеччина була рішена на інтервенцію ще перед закінченням війни на Заході.

У німецько-австрійських напрямних під час переговорів Україна спочатку відіграла передусім тактичну ролю супроти Росії, щоб таким способом принукати Росію до швидшого заключення миру на догідних умовах для Центральних держав.⁵² В жодному випадку, навіть після визнання української повноправности в Берестю, не можна було завважити в переговорах, які заторкували українські проблеми, німецьких інтенцій ускладнювати перспективи миру чи висувати якісь драстичні домагання. Навпаки, беручи до уваги факт, що на території України перебувала ще мільйонна армія колишніх царських військ, формально підпорядкована Центральній Раді,⁵³ німецькі чинники старалися знайти таку компромісову розв'язку українського питання, яка не провокувала б цієї армії до продовження війни, чи то під проводом Центральної Ради, чи то в рамках большевицької революційної армії. Зрештою українська делегація в Берестю не маніфестувала наміру просити військової допомоги у Центральних державах, а німецькі та австрійські чинники початково не виявляли особливої охоти до військової інтервенції.⁵⁴ Характеристичним є також

⁵¹ „Protokoll der Plenarsitzung der Friedensversammlung, Brest-Litowsk, 10. Jänner, 1918, HHSt. A. P.A. Pr.—L 325, Hornykiewicz, Bd. II, стор. 68.

⁵² „Mérey an das K.u.K. Min. des Aussen: Über die Ankunft der Delegierten der Kiewer Zentralrada sowie Bedenken gegen ihre Zulassung zur nachträglichen Unterzeichnung des Waffenstillstandsvertrages, Brest-Litowsk, 16. Dezember, 1917. HHSt. A. P.A. 1056, Kr. 70/6, Hornykiewicz, Bd. II, стор. 3—4, див. теж Fischer, цит. праця, стор. 638.

⁵³ Hornykiewicz, цит. праця, Bd. II, стор. 3.

⁵⁴ Дорошенко, цит. праця, т. I, стор. 316, 322.

факт, що децизія на користь інтервенції прийшла в моменті, коли розвіялись надії на загальний мир з Росією. Треба ще підкреслити, що німецька інтервенція в Україні, яка почалася 18 лютого 1918 р. була одночасною із загальним наступом німецьких військ на всьому східньому фронті.

Абстрагуючи від можливого курсу німецької політики щодо України на випадок повної німецької перемоги в першій світовій війні, перемоги, яка в той час виглядала щонайменше проблематичною, німецька військова інтервенція в Україні не виглядала правдоподібною, і можна допускати, що вона мабуть, не здійснилася б, якщо б не ускладнили ситуації незвичайні та непередбачені фактори.

Безпосередні переговори України із Центральними державами відкривають ще один рубець тогочасної політичної ситуації і допомагають відтворити мотиви інтервенції в виразнішій перспективі.

СЕПАРАТНІ ПЕРЕГОВОРИ УКРАЇНИ З ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ ТА ЇХНІЙ ХАРАКТЕР

Українська мирова делегація в Берестейських переговорах зискала поступово на вазі в міру того, як зволюкаюча тактика Троцького переконувала німців та австрійців, що краще досягти миру обмеженого до України, ніж взагалі не мати виглядів на повне замирення в проглядному майбутньому.

Вступаючи в сепаратні переговори з Україною, Німеччина зміряла до цілей, які, в даних умовах (беручи до уваги ще й обмежені інформації про революційну ситуацію в Україні), можна окреслити, як реалістичні.

Ті цілі зводились до трьох головних пунктів:

1. Ліквідація українського і румунського фронтів, які все ще були обсажені мільйоновими арміями;
2. закріплення незалежності України, щоб таким чином здійснити один із постулатів німецької політики, а саме послаблення Росії;
3. доставки необхідних харчевих продуктів і сировин з України для Центральних держав під час тривання війни.

У час переговорів не роблено жодних заходів щодо особливого заангажування Німеччини в Україні, ані не було навіть жодної згадки щодо німецького права на військову чи якусь іншу інтервенцію. Торговельні переговори вказували на те, що доставки українських харчевих продуктів та сировин мали тимчасовий характер і Німеччина застерігала собі право набувати згадані товари після війни

деінде, в залежності від кон'юнктури на світовому ринку.⁵⁵ Таке застереження, що його німці старалися ввести до мирового договору можна вважати наявним показником того, що в тому часі України не бралось до уваги, як частини плянованого німцями Північно-європейського митного блоку, до якого мали ввійти, м. ін., Конгресова Польща та Балтицькі провінції, що їх Німеччина прагнула мати під своїм протекторатом.

У загальному, з погляду суверенних інтересів української держави і національних інтересів нашого народу, українська делегація в Берестю зуміла висунути переговори і мировий договір на рівень легальної рівнорядності і досягти подивугідних концесій, не зважаючи на те, що внутрішнє та зовнішнє становище Української Народної Республіки було в тому часі незвичайно критичне.

До української держави мали бути включені західні області підросійської України з переважно українським населенням, за винятком Підляшшя, яке мало відійти до Польщі; Україна не була зобов'язана платити воєнні контрибуції; Німеччина та Австрія зобов'язалися вивести свої війська з окупованих частин України негайно після ратифікації мирового договору; доставки українських харчевих продуктів та сировин мали бути компенсовані доставками машин та фабричними виробами з Німеччини і Австрії по ринкових цінах.⁵⁶

Українська делегація боролася успішно не лише за інтегральність території підросійської України, але виступала також з домаганням прилучити до України ті частини Австро-Угорської монархії, які були заселені в більшості українцями.⁵⁷ Цієї вимоги не вдалося здійснити через спротив Черніна, який у реалізації таких домагань добачав початок кінця мульті-національної габсбурзької монархії. Його становище піддержав Кюльман, що був зацікавлений у збереженні територіяльної суцільності найважливішого союзника Німеччини. Проте українська делегація досягла того, що австрійський уряд погодився на злуку Галичини і Буковини в один Коронний край з українською самоуправою.⁵⁸

Проблематичною в мировому договорі можна вважати таємну клявзулю щодо зобов'язання України доставити Центральним державам 1 млн тонн збіжжя, не пізніше, ніж до 31 липня 1918 р. Скількість і реченець достав насувають сумніви, чи за цією клявзулею не скривався заздалегідь задум інтервенції Центральних держав, тим більше, що з виникненням цього зобов'язання зв'язана була ратифікація мирового договору Центральними державами.

⁵⁵ „Protokoll der Besprechung der Wirtschaftskommission der deutschen, österr.-ung. und ukrain. Delegation: Über den Abschluß eines provisorischen Handelsvertrages zwischen der Ukraine und der Zentralmächten“. HSt.A. P.A. Pr.—L 325, Brest-Litowsk, 20. Jänner 1918, Hornykiewicz, Bd. II, стор. 172—180.

⁵⁶ Там же.

⁵⁷ „Czernin an Demblin: Über das Verlangen der Ukrainer nach Schaffung eines Ukrain. Kronlandes, bestehend aus Ostgalizien und der Bukowina“. Document HHSt.A., P.A. 523 G—L. XLVII/12; Wien, 21. Jänner 1918, Hornykiewicz, Bd. II, стор. 20—21.

⁵⁸ Там же.

Проте, коли взяти до уваги, що головним ініціатором цих заходів була Австрія, а не Німеччина, то пов'язання згаданої клявзулі з інтервенцією видається мало правдоподібним. Як показали пізніші події, Австрія поставилася з великою резервою до військової інтервенції в Україні, і щойно після кількатижневого проволікання та під сильним тиском Німеччини врешті прилучилася до німецької військової експедиції.⁵⁹ З другого боку Австрія старалася використати цю клявзулю на те, щоб покласти під знак запитання свої зобов'язання стосовно Холмщини і Галичини, які австрійський уряд вважав політично незручними з огляду на свій курс політики щодо поляків.⁶⁰ Отож генеза таємної клявзулі сходиться ближче з делікатними питаннями австрійської внутрішньої політики, ніж з мотивами німецького «Drang nach Osten».

В німецьких колах справа військової інтервенції Центральних держав в Україні почала виринати в міру того, як ставали очевидними большевицькі успіхи в поступенній окупації України. Перші калькуляції в тому напрямі почали кристалізуватись, як цього можна було сподіватись, в німецьких військових колах. Із нотаток генерала Гофмана від кінця січня 1918 р. та із завважень генерала Людендорфа під час австрійсько-німецької конференції в Берліні 5 лютого виходить, що військові кола були готові, при певних умовах, інтерв'ювати на користь того чи іншого уряду в Україні, і що в тому часі вони воліли мати до діла з Центральною Радою, ніж з большевицьким урядом України.⁶¹ Все ж таки перспектива замирення на цілому східньому фронті і вигляди на швидке пересунення німецьких військ на західній фронт залишалися важливішим фактором у воєнних плануваннях німецьких генералів, порівняно з яким військова інтервенція на користь Центральної Ради могла видаватися підрядною справою.⁶² Питання до якої міри німецькі та австрійські війська під час дальшого походу на схід будуть відпорними на розкладову революційну большевицьку пропаганду, і як впливатиме даліше продовження війни на хвилю робітничих страйків, які стихійно вибухли в Німеччині в останній стадії Берестейських мирових переговорів становило дальший елемент непевності і в тому часі нелегко було передбачити, які мотиви переважають у міркуваннях німецьких військових кіл. Крім цього німецьке військове командування мусіло,

---

⁵⁹ Wheeler-Bennett, цит. праця, стор. 313.

⁶⁰ „Czernin an Hohelohe und an Storck: Über die Möglichkeit, den Brester Friedensvertrag zu ratifizieren, bevor die Ukraine ihre Verpflichtungen erfüllt hat; nachdrückliche Bitte an Deutschland, das Cholmer Gouvernement nicht vor der Ratifikation des Friedensvertrages zu räumen und den Vertrag einvernehmlich und gleichzeitig mit Österr.-Ungarn zu ratifizieren“. Також „Czernin in Sofia u. Pallavicini in Konstantinopel: Note über Abänderungsklausel des Act. II, Punkt 2 des Brester Vertrages mit der Ukraine“. Wien, 18. Februar 1918, HHSt.A. P.A. 1956 Kr. 70/6, Hornykiewicz, Bd. II, стор. 281—283.

⁶¹ Wheeler-Bennett, цит. праця, стор. 208 і стор. 213.

⁶² Wheeler-Bennett, цит. праця, стор. 221—225.

якоюсь мірою, рахуватися з новим канцлером Гертлінгом⁶³ та його однодумцем Кюльманом і представниками більшості німецьких партій у Райхстагу, які мали навіть поважні сумніви та застереження відносно ризику відновляти війну на східному фронті.⁶⁴

У зв'язку з тим характеристичним є факт, що навіть після того, як Кюльман одержав 9 лютого цісарську інструкцію, щоб зволюкаючи Троцькому загрозити 24 годинним ультиматумом, він відмовився виконати цю інструкцію, ризкуючи своїм становищем. В ефекті він дістав мовчазну згоду цісаря на останню спробу добитися від Троцького підписання договору радше дипломатичним шляхом, ніж погрозою воєнних операцій.⁶⁵ Ще 9 лютого відпоручник Кюльмана, Розенберг, старався позискати співпрацю Троцького в справі миру перспективою збереження під російською контролею Балтицьких провінцій, від околиць Риги на схід. Також 10 лютого, на кілька годин перед останньою сесією мирових переговорів, напередодні відновлення німецьких воєнних операцій, представник австрійського міністерства закордонних справ, Шюллер, натякав, що військова інтервенція Центральних держав на користь України не мусить бути здійснена, якщо Троцький підпише мировий договір.⁶⁶ Як далеко мали йти такі концесії, на якій базі і чиїм коштом, правдоподібно залишиться невідомим для історії, бо Троцький відмовився дискутувати про такі можливості, будучи в тому часі вже рішенням зірвати мирові переговори. Він спекулював на тому, що Центральні держави й так не відважаться на відновлення військових дій із страху перед можливістю революції в Німеччині та Австрії, і що його незвичайна формула «ні війна, ні мир» виконає намічену ціль большевицької політики.⁶⁷

Безкомпромисова політика Троцького пережила вагу в бік німецької військової інтервенції, яка, м. ін., включала також допомогу Центральній Раді. Проте треба відмітити, що ледве чи виникло б питання військової допомоги Україні, незалежно від загального стану стосунків між Німеччиною і Радянською Росією. На всякий випадок можливість такої допомоги була неясна і не сконкретизована. Ще на початку лютого ген. Гофман перестерігав українську делегацію в Берестю, що мировий договір з Україною не буде підписаний, якщо Центральна Рада не зможе вдержатися в Києві.⁶⁸ Після підписання

---

⁶³ Баварський прем'єр граф Гертлінг, який став німецьким канцлером після резигнації Міхаеліса при кінці жовтня 1917 р. був вже рекомендований на це становище Бетманом-Гольвеге на кілька місяців раніше. Він стояв в опозиції до екстремних, на його думку, домагань Людендорфа і Гінденбурга щодо східноєвропейської політики і був з того погляду ближче до становища Бетмана-Гольвеге і Кюльмана.

⁶⁴ Wheeler-Bennett, цит. праця, стор. 229—232.

⁶⁵ Wheeler-Bennett, цит. праця, стор. 223—224.

⁶⁶ Там же, стор. 225.

⁶⁷ Н. Овсянникова, ред., *Ленин и Брестский Мир* (Статті и речи Н. Ленина 1918 г. о Брестском мире) с вводной статьей и примечаниями Н. Овсянникова составлено по материалам XV-ого тома «Собрания сочинений» Н. Ленина изд. 2-ое, без даты, Москва, стор. 9, теж див. Wheeler-Bennett, цит. праця, стор. 194—195? і стор. 225.

⁶⁸ Дорошенко, цит. праця, т. I, стор. 316.

договору, коли українська делегація звернулася неофіційно до Гофмана в справі можливостей збройної допомоги з боку Німеччини, то його відповідь була така неясна і незобов'язуюча, що українська делегація вирішила звернутися за такою допомогою до Австрії. Австрія була більше зацікавлена використати таке звернення для того, щоб зменшити німецькі впливи серед українських політичних кіл, а чи заступити їх австрійськими, проте не спішилася з конкретною допомогою. Тому вже 12 лютого 1918 р. українська делегація звернулася знову до Німеччини за військовою допомогою, тим разом офіційно.⁶⁹ Допомога Україні в рамках загальної воєнної кампанії, яка мала розпочатися 18 лютого, була вирішена на Коронній раді 13 лютого в Бад Гомбург. Якою мірою це рішення означало консеквентну піддержку для Центральної Ради, мусить залишитися відкритим питанням. Характеристичним фактом є те, що ще 27 лютого, отже 10 днів після відновлення німецьких воєнних операцій на східному фронті, граф Чернін не виключав можливості переговорів Центральної Ради з большевицьким урядом України, коли цей телеграфічно заявив готовість прийняти сепаратний мировий договір, підписаний «колишньою» Центральною Радою.⁷⁰

Наведені обставини та факти не суперечать зовсім зростові зацікавлення Україною серед впливових, урядових та приватних, німецьких кіл напередодні німецької інтервенції. Вони вказують тільки на те, що таке політичне та господарське зацікавлення ще не зумовлювало важливості чи конечности німецької інтервенції в Україні в 1918 р. Міродайним у формуванні плянів німецької інтервенції була найперше успішна большевицька інвазія в Україні, а далі безкомпромісове становище Троцького під час мирових переговорів. Також треба відмітити; можна систематично прослідити співвідношення між плянами німецької інтервенції та большевицької інвазії і дипломатією Троцького, але годі знайти свідчення про пляни німецької інтервенції в Україні, ще заки розпочалася там большевицька інвазія. Різні обставини також вказують на те, що звернення представників Центральної Ради до Німеччини в справі збройної допомоги не грало вирішальної ролі в започаткуванні інтервенції⁷¹

З другого боку не підлягає сумніву, що сам факт інтервенції і присутність німецьких військ в Україні мали вплив на кристалізацію німецької політики на Сході Європи, змінюючи в драматичний спосіб засяг їхніх експансивних амбіцій і віддаючи більший вплив мілітантним та ультратриотичним колам серед німецького суспільства на

⁶⁹ John S. Reshetar, Tr., *The Ukrainian Revolution, 1917—1920.*

A Story in Nationalism, 1917—1920, Princeton University Press, 1952, стор. 117.

⁷⁰ „Czernin an das K.u.K. Min. des Außern: Stellungnahme bezüglich der Mitunterfertigung des Brester Friedensvertrages durch die Delegierten der Charkower Regierung“. Bukarest, 28. Februar, 1918, HHSt.A. P.A. 1056 Kr. 70/6, Hornykie wicz, Bd. II, стор. 48.

⁷¹ Fischer, цит. праця, стор. 654—656.

формування закордонної політики. Тут започаткувалися прототипи пізніших експансійних плянів Третього райху і деякі концепти його колоніальної політики, хоча існували й великі різниці між політикою німців в 1918 р. і в 1941—1944 рр.

Чи не найважливішим вислідом німецької інтервенції в Україні 1918 року на хід пізнішої історії було те, що серед впливових німецьких політичних кіл почала виростати думка, що Україна і взагалі схід Європи може бути для німецької експансійної політики важливішим об'єктом, ніж захід, світові ринки і заморські колонії.

Процес зміни в такому напрямку можна завважувати в різних етапах німецької окупаційної політики в Україні. Вони виявляють деяку тяглість німецької політичної думки, як також вказують на деякі непередбачені логічні імплікації, що виринули в даних умовах. Але це належить уже до тематики, яка заслуговує на окреме опрацювання.

